

L. A. BINAUT.

Περὶ Ὀμήρου καὶ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.

(Μετάφρασις).

(Συνέχεια. Ἴδε φιλολογ. 94.)

Ἴδομεν τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν ἐκδιόζουσαν τὰ Κυκλώπεια τεῖχη τοῦ Ἀσιατικοῦ ἄστεως καὶ ἀνοίγουσαν διόδον εἰς τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν· Ἴδομεν αὐτὴν καταστρέφουσαν τὴν στάσιμον θεοκρατίαν καὶ ρίπτουσαν εἰς τὴν θρησκείαν τὸ σπέρμα φιλοσοφικῆς ἐλευθερίας. Τί δηλοῦσι τὰ δύο ταῦτα γεγονότα; Τὴν ἀτομικὴν χειραφεσίαν, τὸ αἶσθημα ἰσχυρᾶς θελήσεως ἰδίας εἰς πάντα καὶ διδούσης τὸ ἐλεύθερον τοῦ παραδεχθῆναι ἢ μὴ ἐν ἐνὶ λόγῳ τὸ δόγμα τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας ἀντικείμενον εἰς τὸ δόγμα τῆς εἰμαρμένης. Ὡσπερ ἡ ὑπερβολικὴ κατὰ τε τὸ πολιτικὸν καὶ τὴν θρησκείαν ὑπεροχὴ ἔφερεν εἰς τοὺς Ἀσιανούς τὸ δόγμα τῆς εἰμαρμένης, οὕτω μέρος ἐλευθερίας εἰσαχθείσης εἰς τοὺς Ἕλληνας προήχθη εἰς δόγμα ἐλευθερίας αἰρέσεως. Ὁ Ὀμηρὸς παρέχει τρανωτάτην τοῦτου ἀπόδειξιν. Ἀνοίξατε τὴν Ὀδύσειαν· οἱ πρῶτοι ἑξήκοντα στίχοι θέλουσι παραστήσει τὴν θεμελιώδη αὐτῆς ἰδέαν. Τί δὲ ἐστὶν ἡ θεμελιώδης αὕτη ἰδέα; ἐστὶν αὐτὸ τοῦτο, τὸ περὶ ἐλευθερίας ἢ εἰμαρμένης ζήτημα· ἢ μάλλον, κατὰ τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν, τὸ ζήτημα τῆς ἐλευθερίας αἰρέσεως ἢ τῆς χάριτος. Τὸ ἀρχαῖον ἱερατεῖον ἔλυσε τὸ ζήτημα τοῦτο ὑπὲρ τῆς εἰμαρμένης, ὡς βλέπομεν εἰς τοὺς τραγικούς· διότι οὗτοι, εἰ καὶ μεταγενέστεροι τοῦ Ὀμήρου, ἠκολούθησαν τὴν ἱερατικὴν καὶ Ἀσιατικὴν διδασκαλίαν διατηρηθεῖσαν ἐν τοῖς μυστηρίοις, ἧς λυρικὴ ἀνάπτυξις, οὕτως εἰπεῖν, ἦτο ἡ τραγωδία. Ἡ ἱστορία Χ. Π. τοῦ Οἰδίποδος, τοῦ Ἀγαμέμνονος, τοῦ Αἰγίσθου, τοῦ Ὀρέστου ἐγένοντο συνακόρια τῆς εἰμαρμένης, καταδεικνύοντα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὑποκείμενον εἰς δυνάμιν τινα ἀβυσώπητον, ἀκαταμάχητον, ἧς ὄργανα ἦσαν οἱ χρησμοί, καὶ κατὰ τῆς ὁποίας οὐδὲν ἔγχεον οὔτε ἀθωότης, οὔτε ἡ κακουργία, οὔτε ἡ θέλησις, οὔτε ἡ ἀδυναμία. Γεγραμμένον ἦτο ἐν τοῖς δέλτοις τῆς δυνάμεως αὐτῆς ὅτι ὁ Αἰγίσθος ἤθελε διαρθεῖραι τὴν Κλυταμνήστραν, γεγραμμένον ἦτο ὅτι ἤθελε τὴν ἀναγκάσει νὰ θανατώσῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς, γεγραμμένον ἦτο ὅτι ὁ Ὀρέστης ἤθελεν ἐκδικήσει τὸν πατέρα φονεῦσαν τὴν ἑαυτοῦ μητέρα καὶ τὸν Αἰγίσθον· οἱ χρησμοὶ εἶχον προειπεῖν τοῦτο, ἀνάγκη ἦτο νὰ ἐκπληρωθῇ ἡ σειρά ἐκείνη τῶν φόνων. Διδασκαλία δὲ τοιαύτη ἦτο τρομερὸν ὄργανον εἰς χεῖρας τῆς θεοκρατίας, ἧτις ἐνέπνεε τοὺς χρησμούς· διὰ τοῦτο διατήρησεν αὐτὴν μέχρι τῆς τοῦ χριστιανισμοῦ ἐμφανίσεως. Ἡ Ὀδύσεια δὲν εἶναι οὕτως εἰπεῖν, εἰμὴ ἀναίρεσις τοῦ ἐλευθρίου αὐτοῦ δόγματος, ἀναίρεσις θετικῆ ἐνυπάρχουσα ἀναμφιβόλως εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ ποιητοῦ. Τῶντι, ἡ Ὀδύσεια

ἀρχεται ἐν τῷ οὐρανῷ· ὁ Ζεὺς ἐν μέσῳ τῆς ὀμηγύρειως τῶν θεῶν θέτει εἰς δύο λέξεις τὸ ζήτημα τῆς εἰμαρμένης καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, λαμβάνων ὡς παράδειγμα τὴν προμνησθεῖσαν ἱστορίαν τοῦ Αἰγίσθου·

» Ὡ πόποι, εἶον δὴ νῦ θεοὺς βροτοὶ αἰτιῶνται
 » εἰς ἡμῶν γὰρ φασὶ κάκ' ἔμμεναι οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
 » σφῆσιν ἀτασθαλίησιν ὑπὲρ μόνον ἄλγε' ἔχουσιν.
 » ὡς καὶ νῦν Αἰγίσθος ὑπὲρ μόνον Ἀτρεΐδῃ
 » γῆ μ' ἄλογον μνηστῆν, τὸν δ' ἔκτανε νοστήσαντα,
 » αἰδῶς αἰκῶν ὀλεθρον, ἐπεὶ πρό οἱ εἶπομεν ἡμεῖς,
 » ἐρμείην πέμψαντες εὐσκοπον Ἀργειφόντην,
 » μήτ' αὐτὸν κτείνειν μήτε μνάσασθαι ἄκοιτιν·
 » . . . ἀλλ' οὐ φρένας Αἰγίσθοιο
 » πείθ' ἀγαθὰ φρονέων, νῦν ἄθροα πάντ' ἔτισε.»

Ἀφαίρεσον τὴν μυθολογίαν καὶ μετάφρασον τὸν λόγον τοῦτον εἰς φιλοσοφικὴν γλῶσσαν. Τί εὐρίσκεις; ὅτι ὁ ἀνθρώπος δὲν ὠθεῖται εἰς τὴν ἁμαρτίαν οὔτε εἰς τὰ δεινὰ, ὅτι ἔχει τὸ ἐλεύθερον νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῶν διαφόρων πράξεων, ἔχει δὲ προσέτι τὸ φῶς, τὴν ἐμπνευσιν, τὴν συνείδησιν, ἢ ἄλλως τὴν χάριν, ἧτις παρίσταται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου τοῦ Διὸς· ἀντίστροφον δὲ χρῆσιν ποιεῖ τῆς ἐλευθερίας του κλείων τοῦ; ὀφθαλμοῦ εἰς τὸ φῶς, διὰ τοῦτο ἐπέρχεται καὶ αὐτοῦ ἡ τιμωρία. Δὲν εἶναι διόλου δύσκολον ν' ἀναγνωρίσῃ τις ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ μεγάλου τοῦτου ζητήματος, ἐτι ὑπάρχοντος καὶ συζητουμένου μέχρις ἡμῶν. Τὸ ζήτημα αὐτὸ προσωποποιεῖται εἰς τὸν Ὀδυσσεῖα· ἐν τῇ ὀμηγύρει τῶν θεῶν ἢ Ἀθηναῶν προβάλλει τὸ παράδειγμα αὐτοῦ. Ἀποκρίνεται περὶ τοῦ Αἰγίσθου·

» καὶ λίαν κείνος γε εἰκότι κείται ὀλίθρῳ
 » ὡς ἀπόλοιο καὶ ἄλλος ὅ τις τοιαυτὰ γε βέζοι.

Περὶ δὲ τοῦ Ὀδυσσεῖως λέγει·

» ἀλλὰ μοι ἄμφ' Ὀδυσσῆϊ δαίφρονι δαίεται ἦτορ
 » δυσμόρφῳ, ὃς δὴ δεινὰ φίλων ἀπο πάματα πάσχει.
 » . . . οὐ νότ' Ὀδυσσεὺς
 » Ἀργείων παρὰ νηυσὶ, χαρίζετο ἱερὰ βέζων
 » τροίῃ ἐν εὐρείῃ; τί νύ οἱ τόσον ὀδύσσαο, Ζεῦ;»

Ἴδου ἡ πάντοτε ἐπιφερομένη ἀντιλογία· ἐσμέν ἐλεύθεροι, τὸ δὲ κακὸν προσέρχεται ἐκ τῆς διεστραμμένης θελήσεως ἡμῶν· ἀλλὰ πῶς πάσχει ἐπίσης μὲ τὸν κακὸν καὶ ὁ εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος ἀνθρώπος; Ὀλόκληρον τὸ ποίημα δὲν εἶναι εἰμὴ μεγαλαπρεπῆς ἀπάντησις εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Πρῶτον ὅσον εὐσεβῆς καὶ ἂν ἦναι ἀνθρώπος τις, εἶναι πάντοτε ἐνοχὸς κατὰ τι· πάντοτε θεῖα τις ἀρετὴ ἔχει νὰ παραπονήται κατ' αὐτοῦ, δυσπρεστημένος τις θεὸς δύναται νὰ τὸν καταδιώξῃ. Οὕτως ὁ Ὀδυσσεὺς, καίτοι εὐσεβέστατος, ἐπέσυρεν ὅμως τὴν τοῦ Ποσειδῶνος ὀργὴν. Ἐπειτα, ὁ ἐνάρετος πάσχει ἵνα μεγαλυθῇ. Οὕτω κατὰ τὴν μεγάλην ἰδέαν τοῦ ὀμηρικοῦ ποιήματος τὸ καθῆκον τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ παλαίῃ κατὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων καὶ κατὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀδυναμιῶν· ἢ δὲ πάλῃ αὕτη, ὅσον ὀδυνηρὰ καὶ ἂν ἦναι, ἀποβαίνει ἀγαθόν, ὑποφαινομένης τῆς ἀνταποδιδούσης προ-

νοίας, ἥτις προσμένει αὐτὸν εἰς τὸ τέμα τοῦ σταδίου. Ποίημα ἐπὶ τοιαύτων πεπονημένων βάσεων ἦτο βέβαια ἄξιον, ἐν ἐλλείψει τελειότερας ἐστὶ ἐμπνεύσεως, νὰ μὲν, ὡς ἐγένετο τινόντι, ἡ Γραφή τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Εἶπον περὶ τοῦ Πλάτωνος ὅτι ὑπῆρξεν ὁ Πρόδρομος τοῦ Χριστιανισμοῦ· ἐγὼ δὲ ἠθέλον εἶπε τούτο μᾶλλον περὶ τοῦ Ὀμήρου. Ἡ ἰδέα αὐτοῦ ἦτο Χριστιανική. Τίς δὲ ἐνόησε τοῦτο κάλλιόν τοῦ Φενελώνας; Ὁ Τηλέμαχος εἶναι ἀνάπτυξις τῶν πρώτων διδλίων τῆς Ὀδυσσεύς, καὶ αἱ ἐν αὐτῷ ἐπικρατοῦσαι θεολογικαὶ ἰδέαι εἶναι ἰδέαι Ὀμηρικαί, ἦτοι ὁ ἄνθρωπος, περιτάμενος ὑπὸ τοῦ νέου υἱοῦ τοῦ Ὀδυσσεύς, μαχόμενος ἀενάως κατὰ τῶν παλίων αὐτοῦ, κατὰ τῶν κοινωνικῶν θλίψεων, κατὰ τῶν φυσικῶν συμβεβηκότων, ἡ Πρόνοια, παρισταμένη ὑπὸ τοῦ Διὸς, καταπέμπουσα εἰς αὐτὸν τὴν φρόνησιν ἢ τὴν χάριν ὑπὸ τὴν μορφὴν τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐπειτα δὲ αὕτη προάγουσα ἠθικῶς τὸν ἄνθρωπον διὰ τῆς δοκιμασίας καὶ τῆς ἐπιτηρύσεως, τῆς βοηθείας καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ διὰ παντός ὅτι ἰσχυροποιεῖ τὴν ψυχὴν καὶ τρέφει τὸν ἀνδρώδη χαρακτῆρα.

Ἐν δὲ τῇ Ἰλιάδι, ἂν καὶ δὲν ἦναι τόσο ἐμφανῶς περυσιασμένον τὸ δόγμα τοῦτο τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας ὅσον ἐν τῇ Ὀδυσσεύς, φαίνεται ὁμοίως ἐτι ἐνεργητικώτερον. Οἱ ἀρχαῖοι εἶχον ἤδη παρατηρήσει ὅτι ὁ Ὀμηρος τοὺς μὲν θεοὺς κατεβίβασεν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀνθρώπων, τοὺς δὲ ἀνθρώπους ὕψωσεν εἰς τὴν τάξιν τῶν θεῶν. Τινόντι δὲ, ἂν θέτῃ τὴν κωμωδίαν ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, αἱ ἐπὶ γῆς σκηναὶ αὐτοῦ ἀποτελοῦσι δράμα διηνεκῶς εὐγενές. Ἐν ταῖς μάχαις οἱ θεοὶ καθίστανται ἀμαχοὶ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Δύναται τις νὰ φαντασθῇ τολμηροτέραν εἰκόνα τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀτομικότητος ἐλευθέρως ἀντιπαρατασσόμενης κατὰ τῆς μοίρας; Οὕτω καὶ κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ἡ Ἑλλάς προσέβαλε τὴν Ἀσίαν.

ἠθέλομεν δὲ διατάξει τὴν ἱστορίαν ἀντιθέτως πρὸς τὴν φύσιν αὐτὴν, ἂν ὑπαθέτομεν ὅτι λαὸς ἐπρέπυσέ ποτε ἀπυλῶτως τὴν Εἰμαρμένην ἢ τὸν Στωϊσμόν. Πανταχοῦ ὁ ἄνθρωπος αἰσθάνεται θέλκσιν ἐν ἑαυτῷ καὶ γνωρίζει ὅτι δυναταί τι. Πανταχοῦ ὡσαύτως γνωρίζει ὅτι δὲν δύναται τὰ πάντα, καὶ αἰσθάνεται ἑαυτὸν δεσποζόμενον ὑπὸ ἐξωτερικῆς τινος δυνάμεως κινουμένης ὑπὸ υπερτάτου νοός. Ἄλλ' ἢ πίστις τοῦ λαοῦ, κυμαινομένη μεταξὺ τῶν ἄρων καὶ κηκῶς ἀντιλαμβάνομένη τοῦ λεπτοῦ ἐκείνου σημείου καθ' ὃ συνέρχονται τὰ ἐναντία, κλίνει πρὸς τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο μέρος, κατὰ τὴν ἐπιβροχὴν τοιοῦδε ἢ τοιοῦδε συμβεβηκότος. Οὕτως ἐν τῷ ἀρχαίῳ ἀσιατικῷ ἄστει, συνυπαρχούσης εἰς τὰς αὐτὰς χεῖρας τῆς τε ἱερατικῆς ὑπεροχῆς καὶ τῆς πολιτικῆς δυνάμεως καὶ αὐστηρῶς συνεξασκουμένων ἀμφοτέρων ἐφ' ὅλων τῶν βιωτικῶν σχέσεων, ἐπεβάλλετο ἡ ὑπακοή ὡς ἐκ θεοῦ κατ' ἐθελοῦς ἀπορρέουσα. Τὰ διαδοχικὰ ἱερατεῖον καθιέρωσε τὴν διαδοχὴν εἰς ὅλας τὰς τάξεις· ἡ κοινωνία ἐστρέφετο ὡς παγκόσμιος μηχανὴ ἰκανὴ νὰ καταπατήσῃ καὶ συντρέψῃ πᾶσαν ἐναντιουμένην θέλησιν, πᾶσαν προσωπικὴν ἐνέργειαν, οὕτως ὥστε ὁ ἄν-

θρώπινος βίος ἐφαίνετο ἀσχεχυμένος μὲ τὸν μονότονον καὶ ἀναλλοιώτως κεχαραγμένον βίον τῆς φύσεως. Ὁ κοινωνικὸς οὗτος τύπος διετηρήθη κατὰ διαφόρους βαθμοὺς εἰς τὸ Ἰσλάμ ἦτοι ὑπακοήν τοῦ Ὀθωμανοῦ, εἰς τὴν αὐταπάτησιν τοῦ Ἰνδοῦ, εἰς τὴν ἀκίνησιν τοῦ Σίνου, καὶ εἰς τὸν κόλπον αὐτοῦ ἀπελιθώθη ἐπὶ τελους ἡ ἀρχαία Αἴγυπτος. Ἰπὸ τὴν ἀκαταμάχητον ταύτην κίνησιν ὁ ἄνθρωπος μόνην τὴν μηδαμινότητα αὐτοῦ ἠσθάνετο· ἂν δὲ ἐπανάστασις τις ἠθέλεν ἀνυψώσει τινὰς ὑπεράνω τῆς γενικῆς ταύτης ὑποκλίσεως, τόσο μὲγα ἐφαίνετο τὸ πρᾶγμα, ὥστε μετ' ὀλίγον ἐθεώρου· ὡς θεοὺς τοὺς τοιοῦτους· ἡ ἀνατολικὴ φαντασία ἀπέδιδεν εἰς αὐτοὺς γιγαντώδεις μέγεθος, ἡ δὲ ἱστορία ἐγένετο μυθολογία. Οὕτως μία ἐπιδρομὴ Ἀράβων, διαμερισθεῖσα τὴν Αἴγυπτον, ἔπειτα δὲ ἀποκρουθεῖσα δι' ἀντιδράσεως τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ παλεμικῆς τάξεως, ἐξεικονίσθη ἐν τῇ φανταστικῇ ἱστορίᾳ διὰ τοῦ Τυφῶνος ἀποδιώξαντος τὸν Ὄσιριν καὶ ἀποδιωχθέντος ἔπειτα ὑπὸ τῆς Ἰσιδος καὶ τοῦ Ὄρου. Οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα καὶ εἰς τοὺς Ἰνδικούς καὶ Περσικοὺς μύθους τοῦ Ράμα, τοῦ Βισνοῦ, τοῦ Σίβα, τοῦ Τζενσχιδ, τοῦ Ζοᾶκ, τοῦ Φεριδούν. Πόσον ὀλίγον ἐσήμαινε πρὸς τοὺς λαοὺς ἐκείνοις ὁ ἄνθρωπος, καὶ τοῦ θεοῦ τὰ ἔργα τόσο ἐξηράνιζον ἐνώπιον αὐτῶν τὰς πράξεις τῶν ἀνθρώπων, ὥστε οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἱστορία παρ' αὐτοῖς· διότι αὕτη ἱστορεῖ τὴν ἀνθρωπότητα· μύθους δὲ μόνον κατέλιπον οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι· διότι οἱ μῦθοι κυρίως εἶναι σύγχυσις τῆς ἀνθρωπότητος μετὰ τῆς θεότητος.

Ἡ Εἰμαρμένη λοιπὸν ἦτο συνταγὴ δεσποτικῆς τινος σωματείου κηρύσσοντος τὴν τὰς ψυχὰς ταπεινοῦσαν μηδαμινότητα τοῦ ἀνθρώπου. Κατανθεῖ δὲ τις ἐκ τούτου ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐν μέσῳ διαφορῶν περιστάσεων μορφουμένη, ἀνεδείξεν ἐξ αὐτῶν καὶ δόγμα παντάπασι διάφορον. Ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ κατόπιν αὐτῆς πόλεμοι καὶ ληστεῖαι, ἡ πρὸς πλάκῃτα βίον κλίσις τῶν λησταρχῶν καὶ πειρατῶν ἐκείνων, τὸ εἶδος αὐτὸ τῆς ζωῆς ἐν ἧ οὐδὲν ὑπάρχει νενομισμένον, ἐν ἧ ἡ θρησκεία διὰ συνθήκης μόνον ἰσχύει, ἡ δὲ ἐνεργητικότης τοῦ ἀτόμου ἦτο διηνεκῶς ἀναγκαῖα πρὸς ἀμυναν, καὶ διηνεκῶς ὠφέλιμος πρὸς ὕψωσιν ὅλα ταῦτα καὶ ἀπειρα ἐκ τούτων γεννώμενα ἄλλα μερικώτερα περιστατικά, ἔπρεπεν ἐξάπαντος νὰ πληροφρησῶσι τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἥρωα, περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀξίας, περὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἰκανότητος, ἢν ὁ κίνδυνος, ἢ ἐπιτυχία, ἢ δυστυχία αὐτῆ καθ' ἐκάστην ἐβεβαίω. Ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἥρωας, ἐθέλεν ἑαυτὸν ἐλεύθερον εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πράξεών του, ἰκανὸν πρὸς εὐτυχίαν ἑαυτοῦ· καθ' ἐκάστην ἐλάμβανεν ἀφορμὴν νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν ἰδέαν ταύτην εἰς τὴν ζωὴν, διότι καθ' ἐκάστην εἶχε σκοπὸν σίνα νὰ ἐπιδιώξῃ, μέσα νὰ ἐκλέξῃ, θέλκσιν ἢ ἀντιτάξῃ ἢ ἀνάγκη αὕτη κεντοῦσα αὐτὸν ἠνάγκαζε νὰ ἐγερθῆ κατ' αὐτῆς. Ὅσον λοιπὸν οἱ ἄσσανοὶ ἱερεῖς ἐκήρυσσαν τὴν Εἰμαρμένην, ἧς ἀνεδέχοντο νὰ ἐρμηνεύσῃ τούτου χρησμάς, τόσο οἱ ἀσσανοὶ ἀνύψων τὸν ἄνθρωπον· καὶ ἂν ὕμνων τοὺς θεοὺς, τοὺς ὕμνων ἵνα ἀναφέρωσιν εἰς

αὐτοῦς τὴν γενεαλογία τῶν ἡρώων, ἵνα ἀναβιβάσωσι τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ ὕψος ἐκείνων, καὶ πλείονερρον ἀκόμη ὁ Διοκλήδης καὶ ὁ Αἶας κήδυναντο εἰς τὰς μάχας νὰ πολεμήσωσι καὶ πληγώσωσι θεοὺς καὶ θεάς. Οὕτως ἡ νέα Ἑλλάς ἤρχιζε νὰ διαμαρτύρηται κατὰ τῆς ἐνώπιον ἀορίστου παντοδυνάμικος ἐξαφάνισις τοῦ ἀνθρώπου· οὕτως ἡ ἠθικὴ ἐλευθερία ἀνεπὶ πύδα πάνοπλος ἐκ τῆς εὐφυῆς τῆς κεφαλῆς, καὶ ὁ συνδυασμὸς τοῦ ἀστεως καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, τῆς θρησκείας καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἐλευθερίας, συγκεφαλαιούμενος εἰς τὸν τοῦ θεοῦ νόμον καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας συνδυασμὸν, ἐρριζοῦτο βαθύτερον εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἰς τὴν περὶ τῆς ἀτομικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως βαθεῖαν συνείδησιν.

Ἡ ἀνάλυσις αὕτη τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὁποία δηλοῦται ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων μνημείων, θέλει ἴσως φανῆ ἀρκετὰ βάσιμος ἵνα μὴ συγχισθῆ μετὰ τὴν κατὰ συμπέρασμον καὶ κατὰ σύστημα ἱστορίαν. Τὸ δὲ συμπέρασμα εἶναι ἀπλοῦν καὶ μέγα. Ἐπὶ τῆς Χερσονήσου ταύτης, τῆς μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Ἀσίας, καὶ ἐν θαλάσῃ ἐκ νήσων ἐσπερμένη, ὅπου ἡ ναυτιλία καὶ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἀρχὴν ἠδύνατο νὰ φέρῃ εἰς κοινωνίαν τὰς πλέον διαστῶσας φυλάς, ἀπετελέσθη ἐπὶ ἐξακόσια ἢ ἐπτακόσια ἔτη ἡ δύσκολος ἀγκυρασις τῶν δύο κοινωνικῶν τάξεων. Ἐξ αὐτῶν δὲ ἡ μὲν ὑπέκυψεν εἰς ὄλα τοῦ συστήματος αὐτῆς τὰ ἐπακόλουθα καὶ ἐσπευσεν εἰς τὴν ἐξόντωσίν τῆς, ἡ δὲ ἑτέρα ἦτο ἀκόμη εἰς στοιχειώδη κατάστασιν· δεκτικὴ μὲν ἀνατροφῆς ἀλλὰ ἀτίθασος· μαθητὴς εὐφυῆς ἀλλὰ δυσήμιος ἀναγκάζων τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ νὰ συμμορφωθῆ πρὸς αὐτὸν καὶ νὰ μάθῃ νὰ τὸν διδάσκη. Οὕτως ἡ Πρῶνικα ὠθήσασα πρὸς ἀλλήλας δύο φυλάς παρήγαγεν ἐκ τῆς συγκρούσεως αὐτῶν νέον ἀξιόλογον φαινόμενον· νέα ἰδέα, ἢ, ἀν θέλετε, νέη μέθοδος τοῦ ἐργάζεσθαι, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἰδέαν, ἐξέλαμψεν ἐκ τῆς μακρᾶς ἐκείνης μεταξὺ Ἀσίας καὶ Εὐρώπης διαμάχης· καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία καὶ προοδευτικὴ αὕτη ἰδέα διεπέρασεν εἰς τὴν εὐεργετικὴν, διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ζωὴν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, δηλ. ὄλην τὴν ἀνθρωπίνην τριάδα, ὀλοκλήρως τὴν ψυχὴν, προέκυψεν ἐκ τούτου ἔργον μέγα καὶ πρωτότυπον, ἀγνωστον τέως εἰς τὸν κόσμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλλάς φέρει ἐν τῇ ἱστορίᾳ μυσταγωγοῦ χαρακτῆρα, ὥστε ἡ φιλολογία αὐτῆς ἀνάγκη νὰ συμπεριλαμβάνηται εἰς τὴν ἀνατροφὴν παντὸς λαοῦ, ὅστις θέλει νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸ παρὰ τῶν Ἑλλήνων παραδεδομένον ἔργον καὶ νὰ τελειοποιήσῃ αὐτό.

Ἀλλὰ μέχρι τούδε ἐξετάσαμεν μόνον τὰ τῆς λαλοῦσης ποιήσεως μνημεῖα· ἡ ἱστορία τῆς ἀνδριαντοποιίας, ποιήσεως πλαστικῆς, θέλει ἀναμφιβόλως διεγείρει τὰς αὐτὰς ἰδέας. Καὶ εἰς ταύτην καὶ εἰς ἐκείνην ἡ θεοκρατικὴ τάξις ἦτο τὸ μὲν πρῶτον δημιουργικὴ, ἔπειτα ὁμως κολαστικὴ καὶ στάσιμος. Οἱ ἀρχαῖοι ἱστορικοὶ λέγουσιν ὅτι οἱ ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου εἶχον καθιερωμένους τοὺς τύπους, οὓς ἡ τέχνη δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερβῇ. Ὁ Champollion δὲν παρέδέχθη μὲν τὴν γνώμην ταύτην, καταντᾷ ὁμως ἀλλὰ χόθεν εἰς αὐτήν, ἀναγνωρίζων ὅτι ἡ Αἰγυπτιακὴ τέ-

χνη ἦτο καθιερωμένη εἰς τὴν σημείωσιν τῶν ἰδεῶν (notation des idées) μᾶλλον ἢ τὴν παράστασιν τῶν πραγμάτων. Ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἡ ἀγαλματοποιία δὲν ἦσαν λοιπὸν εἰμὴ γραφῆ, καὶ ἔπρεπε βέβαια νὰ ἐμποδισθῆ ἢ ἀλλοιωθῆ τῶν τύπων ἵνα μὴ συγχισθῆ τὰ σχήματα, καὶ ἡ σημείωσις τῶν ἰδεῶν μεταβλήθῃ εἰς παράστασιν πραγμάτων. Ὅθεν ἡ Αἰγυπτιακὴ θεοκρατία, ἵνα διατηρήσῃ τὴν μυστηριώδη αὐτῆς γραφὴν στενῶς συνδεδεμένην μετὰ τὴν ἐπιρροὴν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, ἐδέσμευσε τὴν τέχνην ἐφ' ἅσον ἠδυνήθη χρόνον· τὴν ἐδέσμευσε καὶ ὅτε ἀκόμη ἡ φωνητικὴ γραφὴ κατέστησε περιττὴν τὴν ἀλλην· τὴν ἐδέσμευσε τοῦλάχιστον κατὰ τὴν θρησκευτικὴν χρῆσιν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Ῥωμαϊκῆς κατακτήσεως μέχρι τοῦ δευτέρου μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, ὡς σαφῶς ἀπέδειξεν ὁ Letrone. Οἱ Ἕλληνες ὁμως καταστρέψαντες τὴν ἱερατικὴν τάξιν ἠλευθέρωσαν τὴν τέχνην, ὥστε παρ' αὐτοῖς ἡ γραφὴ διεξέδη, οὕτως εἰπεῖν· καὶ τὸ μὲν ἀλφαριθμητικὸν στοιχεῖον ἐχρησίμευσε μόνον εἰς τὸ νὰ στερεώσῃ τὸν λόγον, τὸ δὲ ἄλλο τὸ παραστατικὸν τῶν πραγμάτων ἐλευθερώθη καὶ αὐτὸ καὶ κατ' ὀλίγον ἀπέρριψε τὴν δουλείαν τοῦ συμβόλου. Ἡ ἀγνωστος λοιπὸν τῆς Ἀσιανοῖς πολιτικὴ ἐλευθερία ἐταλειοποίησε καὶ τὴν τέχνην παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, ὡς τὸ παρετήρησεν ὁ Vinckelmann· ἀλλ' οὗτος ἀναφέρων τὴν ἐπιρροὴν ταύτην τῆς ἐλευθερίας εἰς μόνον τὰ τοῖς Ὀλυμπιονίκαις στηθέντα ἀγάλματα, δὲν ἀνάπτυξεν ἀρκούντως τὸ πρᾶγμα οὗτο τὸ ἐζήτησεν ὑψηλότερα· διότι ἐκ τῶν πρώτων χρόνων τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς ἱερατικῆς τάξεως, ἐπενήργησεν ἡ ἐλευθερία αὕτη ἐπὶ τῆς τέχνης. Ἐκτοτε αἱ θρησκευτικαὶ εἰκόνες δὲν ἦσαν πλέον ἀλληγορικαί· αἱ κεφαλαὶ κριῶν, λεόντων, τὰ σώματα ὄρειων, αἱ πτέρυγες πτηνῶν, καὶ τσαῦτα ἄλλα σχήματα, συμπλεκόμενα πρὸς ἀλλήλα ἢ μετὰ ἀνθρωπίνης μορφῆς ἵνα ἐκφράζωσιν ἀφηρημέναις ἰδέαις, εἶχον καταστήσει παρὰ μὲν τοῖς πολλοῖς μαγικά τινα δεισιδαίμονα περίκπτα, παρὰ δὲ τοῖς νοῦν ἔχουσι τερατώδεις φουαρίας. Ἐκτοτε οἱ τεχνίται ἐπραξάν ὅ,τι καὶ οἱ ποιδοί, ὅ,τι καὶ ὁ Ὅμηρος· ἔφερον κατ' ὀλίγον τὸ γιγαντώδες εἰς φυσικὰς ἀναλογίας καὶ τὰ τερατώδη παρομοιώματα τῶν θεῶν εἰς ἀνθρωπίνης μορφῆς. Ἡ ἀνθρωπίνη κεφαλὴ ἐτέθη ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ θῶθ, ἐπὶ τοῦ λκιμοῦ τῶν Σειρήνων, καὶ ἐνῶ τὰ Αἰγυπτιακὰ ζῶανα ἔμενον αἰωνίως συνεσριγμένα εἰς τὴν ἀτεγκτον αὐτῶν στάσιν, ἔχοντα τὰς κνήμας ἠνωμένας, τοὺς βραχίονας κριμαμένους καὶ κεκολλημένους εἰς τὸν κορμὸν, μετὰ τοὺς λοξοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰ φρικώδη ὄτα, ἡ σχολὴ τοῦ Δαυδάλου ἤνοιγε τὰς κνήμας, προέβαλλε τὸν ἕτερον τῶν ποδῶν, ἐλύγιζε τοὺς βραχίονας καὶ ἐκκαμπτε τὸν κορμὸν· ἡ δὲ τέχνη, διερχομένη διὰ τῆς Αἰγυπτιακῆς σχολῆς, ἐρθανεν εἰς τὸν Φειδιαν καὶ τὸν Πραξιτέλην ἀντικαθιστῶσα ἔτι μᾶλλον τὰ σύμβολα διὰ τοῦ ἰδανικοῦ κάλλους, ἦτοι τὴν ἐκλελεγμένην ἐκφρασὴν τῶν φυσικῶν καλλωνῶν, ἢ τὸ σύνολον τῶν πλεονεκτημάτων αὐτῶν ἢ μὲν φύσις παρέχει διεσπαρμένα, ὁ δὲ τεχνίτης συνειοῖ ἐπὶ τῆς εἰκόνος θεοῦ τινος, ἐπαναφέρων οὕτω τὰς ἀ-

κτίνας δλας εἰς τὴν ἐστίαν ἐξ ἧς ἐκπέμπονται. Ἐ-
 χρειάσθη βέβαια εἰς τὴν ἀνδριαντοποιίαν, ἵνα φθάσῃ
 εἰς τὸν βαθμὸν τοῦτον, περισσότερος καιρὸς ἢ εἰς τὴν
 ποιήσιν· διότι ὁ μὲν λόγος εἶναι γαργῆς καὶ αἰδέσιος,
 ἡ δὲ σμίλη βραδεία καὶ σπανία· ἀλλ' εἰς ἀμφοτέρας
 ἐχρειάσθη ἡ αὐτὴ τάσις, νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰ φαν-
 ταστικά σχήματα ἀντὶ τῶν φυσικῶν. Ἡ ἀνδριαντο-
 ποιία λοιπὸν συνειργάζετο μετὰ τῆς ποιήσεως, ἀ-
 πέριπτεν ὅ,τι ὑπῆρχεν οὐσιωδῶς εἰδωλολατρικὸν ἐν
 τῇ Ἀσιατικῇ θρησκείᾳ, ἀνύψου τὴν τοῦ ἀνθρώπου
 ἀξίαν ἀπέναντι τῆς ἀρχαίας πανθεΐας, λαμβάνουσα
 τὴν ὁρατὴν αὐτοῦ εἰκόνα ὡς ἔκφρασιν τῶν ἀράτων
 κατηγορημάτων τῆς θεότητος. Ὅτε οἱ λαοὶ ἀπεύθυ-
 νον τὴν λατρείαν εἰς γηραιὰ καὶ δύσμορφα εἰδῶλα,
 ξύλινα ἢ λίθινα, ἅτινα ἐπίστευον ἐξ οὐρανοῦ κατα-
 πέσοντα, οἷον ἦτο τὸ ὁμοίωμα τοῦ Φθᾶ, ὅπερ ὁ Καμ-
 βύσης ἐρρίψεν εἰς τὸ πῦρ ἐν Μένφιδι, καὶ ἡ Ἡρα ἐ-
 κείνη τοῦ Ἄργους, ἧτις ἦτο χιλίων πεντακοσίων ἤδη
 ἐτῶν ἐπὶ Πausανίου, τότε ἦσαν τρόντι εἰδωλολά-
 τραι· διότι αἱ προσευχαὶ αὐτῶν ἀπετείνοντο εἰς ξύ-
 λον καὶ λίθον ὃν οὐδεμία ἰδέα ἐνεψύχου. Ἀλλὰ, τὸ
 αὐτὸ συνέβαινε καὶ εἰς τὸν ἐν Ὀλυμπίᾳ Δία τοῦ Φει-
 δίου; Οὐχὶ βέβαια. Τὸ ἀριστοῦργημα ἐκείνο ὠμίλει
 θεῖαν τινα γλῶσσαν πρὸς τοὺς δυναμένους νὰ ἐννοῶ-
 σιν αὐτήν· διότι ἔφερεν εἰς τὸ μέτωπον, εἰς τοὺς ὀ-
 φθαλμοὺς, εἰς τὰ χεῖλη, εἰς τὴν στάσιν, ὑψηλὸν χα-
 ρακτῆρα δυνάμεως, νοῦς καὶ ἀγαθότητος, ἀνύψου
 τὸν νοῦν πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ τελειότητα, τῆς ὁποίας
 εἰκὼν καὶ ὁμοίωμα εἶναι ἡ τελειότης τοῦ ἀνθρώπου,
 ὡς λέγει ἡ Γένεσις. Κατὰ τοῦτο εἶχον προθέσει, ὡς
 λέγει ὁ Κυντιλιανὸς, καλὸν τι καὶ ἀληθὲς εἰς τὴν θρη-
 σκεΐαν τοῦ λαοῦ.

Ἀλλ' ἵνα καταστήσωμεν ἐναργεστέρως τὰς προ-
 κτεθείσας ἰδέας ἡμῶν, μένει νὰ ἐπικαλεσθῶμεν τε-
 λευταίαν ἐτέραν τινα μαρτυρίαν, τὴν μαρτυρίαν τῆς
 μεθ' Ὀμηρον φιλοσοφίας.

Ἐνόσω κοινωνικὴ τις μεταβολὴ συνταράσσει τὰ
 συμφέροντα καὶ συγγέει τῶν πολιτῶν τὰς τάξεις τεί-
 νουσα νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὸν ἐξωτερικὸν αὐτῶν βί-
 ον, ἡ ἐμψυχοῦσα αὐτὴν ἰδέα μένει συγκεχυμένη καὶ
 οἷον πνιγομένη ἐν τῷ κονιορτῷ τῆς μάχης. Ὅταν ὁ-
 μως κατασταθῶσι τὰ πράγματα καὶ καταπαύσῃ ἡ
 παραχλῆ, τότε ἡ ἰδέα αὐτὴ διακρῆγνύει τὸ κέλυφος
 καὶ ἀνακύπτει, ὡς ὁ Ἰνδικὸς λατὸς, ἐνώπιον τοῦ
 φωτεινοῦ ὠκεανοῦ νέας δημιουργίας. Οὕτω μέχρι τι-
 νὸς ἡ νέα Ἑλληνικὴ κοινωνία, ἀπαλλαγείσα τοῦ ὀ-
 λικοῦ χάους τοῦ γεννηθέντος ἐκ τοῦ τῶν φυλῶν ἀν-
 ταγωνισμοῦ καὶ τῆς μεταξὺ τοῦ Ἀσιατικοῦ καὶ Ἑλ-
 ληνικοῦ πνεύματος κερποφόρου διαμάχης, ἐξελέχτο
 στάδιον ὑψηλότερον, ἐναέριον. Ἡ μάχη ἦτο πλέον
 δικνοητικὴ, αἱ δύο φυλαὶ, τὰ δύο διαμαχόμενα μέρη
 μεταμορφώθησαν εἰς δύο φιλοσοφικὰς σχολὰς. Ἄν
 λοιπὸν ἐξετάσωμεν τὰς ἀρχαίας ταύτας σχολὰς κατὰ
 τὸν σκοπὸν ἡμῶν, θέλομεν εὖρεϊ ὅτι ἡ σχολὴ ἡ πρὸς
 τὰ Ἀσιατικὰ ῥέπουσα ἀπεστρέφετο τὸν Ὀμηρον,
 ἐνῶ ἡ ἀληθῶς Ἑλληνικὴ σχολὴ ἀνύψου αὐτὸν μέχρι
 οὐρανοῦ. Τὴν παρατήρησιν ταύτην ἀναφέρει Διογενὴς
 ὁ Λαέρτιος, ὅστις ὁμῶς, κατὰ τὴν γνωστὴν αὐτοῦ ἐ-

πιπολαιότητα, ἠρκέσθη νὰ μᾶς διδάξῃ μόνον τί περὶ
 Ὀμήρου ἐδόξαζον οἱ πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων, οὗς
 βιογραφεῖ, ἀπλῶς τοῦτο διηγούμενος χωρὶς νὰ θεω-
 ρήσῃ αὐτὸ ἀξίον λόγου τινὸς οὐδὲ νὰ ἐξετάσῃ τί ἐ-
 σήμαινεν. Ἄν λοιπὸν συγκρίνοντες τὰς δόξας ταύ-
 τας εὖρωμεν συμπέρασμα ἐντελῶς συνάδον μετὰ
 προεκτεθέντα, ἡ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώμη
 ἡμῶν θέλει ἀναμφιβόλως βεβαιωθῆ περισσότερον.

Ἡ σχολὴ, ἣν διὰ τὰς κλίσεις αὐτῆς θέλω ὀνομά-
 τει Ἀσιατικὴν, εἶχεν ἀρχηγὸν τὸν Πυθαγόραν· ἦτο
 δὲ αὕτη μίμησις ἡ γέννημα τῶν ἱερατικῶν διδασκη-
 ρίων τῆς Αἰγύπτου, τῶν Ἰνδιῶν ἢ τῶν Μάγων. Οἱ
 ὀπαδοὶ αὐτῆς ἐβούλοντο νὰ καταστήσωσιν ἐν Ἰτα-
 λίᾳ καὶ Ἑλλάδι τάξιν διδασκῶρων. Ὁ βίος αὐτῶν
 ἦτο κοινοδικὸς, συμβίωσις τις ὑπὸ σοφὴν πειθαρχί-
 ας. Ὡστε εἶχον τὸ κύρος τῆς αὐθεντείας καὶ τὸν ὀρ-
 γανισμὸν τοῦ ἀρχαίου ἱερατείου· ἀλλὰ κατὰ δυστυ-
 χίαν εἶχον ὡσαύτως καὶ τὸν ἐγωϊσμὸν καὶ τὰς ὑ-
 περβολὰς αὐτοῦ· ἀνέστηνον τὴν συμβολικὴν γλῶσ-
 σαν, πολεμίαν τῇ προόδῳ καὶ διαδόσει τῆς ἐπιστή-
 μης, ἐπιφυλασσόμενοι τὴν διορμήνευσιν καὶ μὴ ἀφί-
 νοντες εἰς τὸν λαὸν εἰμὴ τὰς δεισιδαίμονας εἰκόνας.
 Κατὰ συνέπειαν δὲ ἡ διδασκαλία αὐτῶν ἔτεινεν εἰς
 τὴν πανθεΐαν, ἴσην τῇ εἰμαρμένη καὶ καταστρεπτι-
 κῇ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας. Εἰς τὴν σχολὴν λοιπὸν
 ταύτην ὑπῆρχε παράδοσις τις, ἧτις δεικνύει πόσον
 αἰρετικὸς ἐθεωρεῖτο παρ' αὐτοῖς ὁ Ὀμηρος. Ὁ Πυθα-
 γόρας, ἔλεγον, καταβὰς εἰς τὸν ἄδην ἶδε τὸν Ἡσίο-
 δον καὶ τὸν Ὀμηρον, τοῦτον μὲν δεδεμένον εἰς χαλ-
 κὴν στήλην, τὸν δὲ Ὀμηρον κρεμάμενον ἀπὸ δένδρου
 καὶ ὄρεις περὶ αὐτόν· διότι ἀμφοτέροι εἶχον λαλήσει
 κακῶς περὶ τῶν θεῶν· ἐν ἄλλαις λέξεσι, διότι κατὰ
 τὸ πνεῦμα τῆς φυλῆς καὶ τοῦ καιροῦ τῶν εἶχον ἀρ-
 νηθῆ τὸ πρὸς τὰ γεγυμνωμένα τῆς πρώτης εὐνοίας
 αὐτῶν σύμβολα εἰδωλολατρικῶν σέβας.

Ἡ Ἑλεατικὴ σχολὴ ἐπήγαξε καὶ αὕτη ἐκ τῆς Πυ-
 θαγορείου· ὁ ἀρχηγὸς αὐτῆς Ξενοφάνης ἔχε διδάσκα-
 λον τὸν τοῦ Πυθαγόρου υἱόν. Μεταφυσικὸς δὲ δυσνό-
 πτος ἠθέλεν ὡσαύτως ἐσωτερικὴν σοφίαν, μυστηριώ-
 δές τι μονοπώλιον τῶν ἰδεῶν. Καὶ αὐτὸς λοιπὸν ὑ-
 πῆρξε περίφημος ἐπὶ ἀντιπαθείᾳ κατὰ τῆς σαφοῦς,
 θετικῆς καὶ ἀφελοῦς τοῦ Ὀμήρου μεγαλοφυΐας. Σώ-
 ζονται στίχοι τινὲς αὐτοῦ ἐν οἷς κατακρίνει τὸν ποι-
 ητὴν ὡς ἀναφέροντα εἰς τοὺς θεοὺς πᾶν ὅ,τι ὑβριστι-
 κὸν καὶ βδελυκτὸν ἐν ἀνθρώποις, κλοπὴν, μοιχίαν,
 πονηρίαν. Ὡς ἂν ὁ ποιητὴς εἶχε πράξει ἄλλο τι εἰμὴ
 νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς ὑπὸ τοῦ λαοῦ παραδεδεγμένας
 διηγήσεις, προσελθούσης ἐκ τῆς προθέσεως νὰ μένη ὁ
 λαὸς αἰώνιως εἰς τὴν ἀγνοίαν καὶ τὴν ἀμάθειαν βεβυ-
 θισμένος.

Τέλος πάντων ἡ τοῦ Ἡρακλείτου σχολὴ ἦτο ἐ-
 πίσης κλάδος τῆς Πυθαγορείου ρίζης. Ὁ Ἡρακλείτης
 ὑπῆρξεν ὑπὲρ πάντας μυστηριώδης, ὥστε ὁ Σωκρά-
 τῆς ὠμολόγει ὅτι δὲν ἐνόει πολὺ τὰ συγγράμματα
 αὐτοῦ· ὅθεν ὠνόμαζον αὐτὸν Αἰνικτὴν καὶ Σκοτεινόν.
 Τὸ σκοτεινὸν ἦτο ἐκούσιον εἰς αὐτόν, ἦτο πάντοτε ἡ
 Ἀσιατικὴ ἰδέα τῆς συμβολικῆς γλώσσης, τῆς τερα-
 τολογίας, τῶν ἐν λόγῳ ἱερογλυφικῶν· ἦτο ἡ ἀκόπιμος

διαπραγματεύσεις του ανθρώπινου νοός υπέρ μιας μερίδος ανθρώπων. Ίνα μὴ μείνωσι δὲ ἀμφίβολοι οἱ σκοποὶ αὐτοῦ ἀνέθηκε τὰ συγγράμματά του εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος, καὶ φύλακας κατέστησε τοὺς ἱερεῖς, οἷον ἀνακαλῶν τὸν Θωθ τῆς Αἰγύπτου. Τὸ περὶ ἀνθρώπου σύστημα αὐτοῦ ἦτο εἶδος πανθεικῆς ειδωλολατρίας· οἱ θεοὶ, ἔλεγεν, εἶναι ἄνθρωποι ἀθάνατοι, οἱ δὲ ἄνθρωποι θεοὶ θνητοί. Αὐτὸς ὁ Ἡράκλειτος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τὸν ποιητὴν τῆς Ἰωνίας, ὅθεν τὸν ἐπολέμησεν· ἔπρεπε, κατ' αὐτὸν, ἐκβάλλεσθαι τὸν ποιητὴν τοῦτον ἐκ τῶν ἀγῶνων καὶ βαπτίζεσθαι.

Οὕτω λοιπὸν οἱ τρεῖς διασημότεροι ἀρχηγοὶ τῆς βουλομένης τῆν εἰς τὰς Ἀσιατικὰς ἰδέας ὀπισθοδρομῆσιν σχολῆς, εὗρισκον οἱ ἴδιοι τὸν ἑαυτῶν τοῦ νοεῖν τρόπον ἀσυμβίβαστον πρὸς ἂν ἡ Ὀμηρικὴ ποίησις ἐμποικεῖ· ἂν δὲ ἀνεφανεῖς μεταξὺ αὐτῶν διακεκριμένως τις ἤθελε μακρυνθῆ τῆς μυστηριώδους αὐτῶν μεθόδου καὶ ἀναζητήσει θετικωτέραν φιλοσοφίαν, ὁ τοιοῦτος, εἰς ὑπὸ ἐμφύτου ῥοπῆς, ἐφαίνετο θαυμάζων τὸν Ὀμηρον. Τοιοῦτος δὲ ὑπῆρξεν ὁ Δημόκριτος ὅστις, κατὰ τὸν Δίωνα, ἀνεγνώριζεν ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ ὠραιότητι τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων θεῖόν τι καὶ ἐμπνευσμένον.

Ἀπέναντι δὲ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἰδρύθη ἡ φιλοσοφία τοῦ Θαλάττος. Αὕτη γεννηθεῖσα ἐν Ἰωνίᾳ, ὡς ἡ Ὀμηρικὴ ποίησις, καὶ ἐν μέσῳ τῶν αὐτῶν ἀντικειμένων ἀναπτυχθεῖσα, εἶχε τὴν αὐτὴν ἰδέαν γεγυμνωμένην τῆς ποιητικῆς λαμπρότητος. Ὡς περὶ δὲ οἱ πρῶτοι Ἴωνες εἶχον εἰσαγάγει εἰς τὸ ὑπὸ Αἰγυπτίων καὶ Φοινίκων συστηθὲν ἄστῳ τὰ ἐπι ἀδιὰκριτα στοιχεῖα τοῦ κατὰ Δῆμους ὀργανισμοῦ, οὕτω καὶ ἡ Ἰωνικὴ φιλοσοφία ἔργον ἀνέλαβε νὰ ἐναγάγῃ εἰς ἀπλὰ καὶ στοιχειώδη ἀξιώματα τὴν ἐκ παραδόσεων διδασκαλίαν. Ὑπῆρξε δὲ ἐλευθέρως, κριτικὴ καὶ ἐρευνητικὴ· ἐδίωξε τὴν θεωρίαν τῶν πραγμάτων ἀνευ προκαταλήψεως ἐκ προηγουμένου σκοποῦ, ἀνευ ἰδικιτέρου σκοποῦ πολιτικῆς ἢ συστήματος. Ἡ τολμηρὰ ἐπιχειρήσις αὐτῆς ἦτο νὰ περιγράψῃ τὰ φαινόμενα, νὰ ἀναγάγῃ αὐτὰ εἰς τὰς αἰτίας καὶ νὰ προσδιορίσῃ τοὺς νόμους αὐτῶν. Ἐπλανήθη μὲν εἰς κοσμογονικὰς ὑποθέσεις· ἀλλ' ἡ πλάνη αὕτη ἦτο ἀφρακτος· διότι πᾶσα νέε ἐπιστήμη εἶναι τολμηρὰ, καὶ ὑπολαμβάνει ἑαυτὴν κἀτοχὸν τῶν πεγκοσμίων νόμων τοῦ παντός· ἀλλ' ἡ ἀφορμὴ αὐτῆς ἦτο ἀνεξάρτητος ἐρευνα· ἀπέριπτε τὰ σύμβολα, ἀνεζήτησε τὴν κυρίαν λέξιν, ἐπλαττε τοὺς τύπους καὶ εἰσήγε τὰς ὑψηλὰς θεωρίας εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν ἀνθρώπων. Ἄν δ' ἐνίστα ἀπέκρυπτε τὰς ἀρχὰς αὐτῆς καὶ προσεποιεῖτο τὴν μυστηριώδη ἐπιστήμην, κατέφραγεν εἰς τοῦτο προφυλασσομένην τὴν δημόδιον δεισιδαιμονίαν, ἣν τὸ ἱερατεῖον ἠρέθιζε πολλάκις κατ' αὐτῆς. Τὸ ἐκ περιστάσεως μυστηριώδες τοῦτο δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς ἐπιζητούσης ἀπ' ἐναντίας τῶν μυστηρίων τὴν διασκέδασιν. Κατηγορήθη λοιπὸν, ὡς καὶ ὁ Ὀμηρος, ἐπι ἀσεβείᾳ καὶ ἀθείᾳ μαχίστα· ἀληθὲς δὲ εἶναι ὅτι τινὰ τῶν μελῶν αὐτῆς κατέλιπον ἀμφίβολον περὶ τούτου δόξαν· ἀλλ' αἱ κατ' αὐτῶν προσβαλαὶ προήρχοντο μᾶλλον ἐκ τῶν προστατῶν τῆς πανθεικῆς αἰσθηνομένων ὅτι ἡ Σχολὴ αὕτη κατέσειε

τοὺς βωμοὺς αὐτῶν. Οὕτως ὁ Ἀναξαγόρας, ὁ τολμηρὸς καὶ ἀφρασιωμένος ἐρευνητὴς, ὅστις ἠμέλησε μέγαλον πλοῦτον ἵνα ἐπιμεληθῇ τὴν ἐπιστήμην, τολμήσας νὰ εἶπῃ ὅτι ὁ Ἥλιος δὲν ἦτο θεὸς συρόμενος ἐν τῷ ἀπέριφῳ ὑπὸ φλογερῶν ἵππων, ἀλλ' ἀπλῶς ὄγκος φλογεροῦ μετάλλου πηγῆς τοῦ φωτός καὶ τῆς θερμότητος, κατηγορήθη διὰ τοῦτο ὡς ἀσεβὴς καὶ ἠναγκάσθη νὰ φύγῃ. Αὐτὸς λοιπὸν εἶχεν ἐν μεγίστῃ τιμῇ τὸν Ὀμηρον· πρῶτος αὐτὸς ἐθεώρησε τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματα ὡς ἠθικὸν κώδικα καὶ προτρεπτικὸν εἰς ἀρετὴν καὶ δικαιοσύνην, δηλαδὴ πρῶτος ἐνόησε τὴν φιλοσοφικὴν αὐτῶν ἐννοίαν.

Αἱ γνώμαι τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν αὐτὴν τῶν ἰδεῶν τάξιν ἐτάσσοντο. Μαθητὴς Ἀναξαγόρου καὶ Ἀρχεσίλαου μεταβίβασε τὴν ἐρευνητικὴν ἢ ζητητικὴν μέθοδον εἰς τὴν σπουδὴν τῶν ἠθικῶν ἐπιστημῶν, παρακινηθεὶς βεβαίως εἰς τοῦτο ἐκ τῆς φορᾶς τῶν πολιτικῶν ἐν Ἀθήναις πραγμάτων. Ἄν δὲ ὁ Πλάτων ἐπεσκιάσῃ πῶς τὴν Σωκρατικὴν διδασκαλίαν, ὁ Ξενοφῶν ὁμοῦ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἀρκούντως διδάσκουσιν ὅτι ἦτο κριτικὸς καὶ πρακτικὸς νοῦς, ἀναζητῶν εἰς τὸ λογικὸν καὶ τὰς ἠθικὰς ἀνάγκας τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀληθῆ σημασίαν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ διασπαρμένων θρησκευμάτων. Διὰ τοῦτο τὸ Ἀσιατικὸν σύστημα κατεδίωξεν ἐπιμόνως αὐτὸν· εἶχεν ἀντίπαλον Ἀντιφῶντα τινὰ τερατοσκόπον· μάγος δὲ τις, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἦλθεν ἐκ Συρίας νὰ ἐπιπλήξῃ αὐτὸν καὶ νὰ τῷ προεῖπῃ βίαιον θάνατον· γνωρίζομεν δὲ πῶς ἡ προφητεία αὕτη ἐξεπληρώθη. Ὁ Σωκράτης, καθὼ μεγαλοφυῆς, ἔπρεπε νὰ ἦναι ὁπαδὸς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ τοῦ ἀποκαλύψαντος τὸ νέον Ἑλληνικὸν πνεῦμα. Ὁ Δίων ὀνομάζει αὐτὸν μαθητὴν τοῦ Ὀμήρου· ὁ δὲ ἐνδοξος αὐτοῦ μαθητὴς Ἀλκιβιάδης ἐρράπιζε τὸν διδάσκαλον, ὅστις δὲν εἶχε παρ' ἑαυτῷ ἀντίτυπον τοῦ Ὀμήρου.

Ὡς πρὸς τὸν τοῦ διανοεῖσθαι τρόπον καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Σωκράτους, ἀληθῆς διαδοχὸς αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ ὁ Πλάτων, περὶ οὗ ἀνεφέρομεν, ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης. Οὗτος συνεκεφαλαίωσε τὴν Ἰωνικὴν Σχολὴν, τὴν παρατήρησιν τῶν φυσικῶν φαινομένων, ἣν ἐπηγγέλλετο ὁ Θαλάττος, τὴν παρατήρησιν τῶν ἠθικῶν, ἣν εἰσήγαγεν ἡ τοῦλάχιστον ἐτελειοποίησεν ὁ Σωκράτης. Νοῦς ἐλευθέρως καὶ ἀκριβῆς, πνεῦμα ἀληθῶς Ἑλληνικόν, θέλων νὰ εὐκολύνῃ καὶ διαχύσῃ τὴν ἐπιστήμην, οὐχὶ νὰ περικλείσῃ αὐτὴν εἰς μυστήρια, ἀνεζήτησε τοὺς κανόνες τοῦ λογικοῦ, τῆς βουλήσεως, τῆς τέχνης· ἀνεζήτησε τέλος ν' ἀνοίξῃ καὶ νὰ φωτίσῃ ὅλας τὰς πρὸς τὴν ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώπινου νοός φερούσας ὁδοὺς. Χρειαζέται νὰ εἰπῶμεν πόσον μέγας ἐφαίνετο ὁ Ὀμηρος εἰς αὐτόν; Ἐκαμεν ἐκδοσιν αὐτοῦ· προσέφερεν αὐτὴν ὡς εὐτελὲς πρωτότυπον, ἐνέπνευσε τοσοῦτον πρὸς τὴν εὐγενῆ, μεγαλοπρεπῆ καὶ βασιλικὴν ταύτην ποίησιν ἐνθουσιασμὸν εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀλεξάνδρου, ὥστε ὁ νέος κατακτητὴς δὲν ἤθελε νὰ ἀναγνώσῃ ἄλλην, καὶ ἔθεσεν αὐτὴν ὡς θησαυρὸν, ὡς περίπτον ἐντὸς τοῦ πολυτελοῦς νάρθηκος τοῦ Δαρείου, καὶ τὴν νύκτα ἔθεσεν αὐτὴν ὑπὸ τὰ προσκεφάλαιον ἵνα ἀναπνεύσῃ τρόπον τινὰ τὴν με-

γαλοφύταιν τοῦ ποιητοῦ. Αναμφισβήτως ἡ ἀένναος τοῦ βιβλίου τούτου ἐμπνευσις κατέπληξεν αὐτόν καὶ ἴσως ὑπῆρξεν ἡ πρώτη αἰτία τῆς κατακτήσεως τῆς Ἀσίας. Αἱ νίκαι δὲ τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐγένοντο θρίαμβος τοῦ ἀπ' Ὀμήρου φιλοσοφικοῦ πνεύματος· διότι μετεφύτευσαν αὐτὸ εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον. Ἐκεῖ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐπέσπειρε πλατύτερον τὴν περὶ τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας ἐρευναν. Ὁ Ἑλληνικὸς νοῦς καὶ ἡ Ἀσιατικὴ παράδοσις, ὡς δύο ἑτερογενεῖς φοίνικες, σίτινες κειχωρισμένοι ἕμενον ἀκαρποὶ, ἐνωθέντες παρήγαγον καρπὸν εἰς τροφὴν νέου αἰῶνος.

(Ἐπεται τὸ τέλος).

ΠΑΑΝΗΣ ΑΝΑΣΚΕΥΗ.

—ο—

Ἡ Ἐπιθεώρησις τῶν δύο Κόσμων ἐν τῷ φυλλαδίῳ αὐτῆς τῷ ἐκδοθέντι τῇ 1 Δεκεμβρίου 1853 περιεῖχεν ἀρθρον πραγματευόμενον μὲν περὶ τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἀξιοῦν δὲ, μεταξὺ πολλῶν ἄλλων ἐσφαλμένων, καὶ τοῦτο τὸ παράδοξον, ὅτι π ο ἰ Ἕλληνας ἐπέχουσι, ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους Χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, ἣν θέσιν εἶχον οἱ Μαγιάροι ὡς πρὸς τὰς Σλαυικὰς φυλάς τῆς Αὐστρίας, πρὶν ἢ ἡ ἐπανάστασις θανάση (τῷ 1849) τὸ Οὐγγρικὸν κράτος π καὶ ὅτι ἀγωνίζονται π νά κληρονομήσωσι τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν ὡς πρὸς τοὺς ἄλλους Χριστιανούς κατοίκους τῶν χωρῶν τούτων. π Ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὁ συγγραφεὺς προτέθη νά ἐνσπείρη διχασίας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἰδίως νά καταστήσῃ ὑπόπτους τοὺς Ἕλληνας, συκοφαντῶν αὐτοὺς, ὅτι, διὰ τῆς προσδοκιωμένης μεταβολῆς τῶν πραγμάτων, βουλευόνται νά ἀπάρσωσιν ἀποκλειστικὰ δικαίωματα, νά κυριαρχήσωσι, νά δεσπύσωσι, νά τυραννήσωσιν.

Διὰ νά ἐννοήσωμεν ὅπως ὀλεθρία μὲν ἦτο ἡ πρόθεσις τοῦ Γάλλου συγγραφέως, ἀνυπόστατον δὲ τὸ ἐπιχείρημα ἐφ' οὗ ἠθέλησε νά οἰκοδομήσῃ τὴν ἐπιβούλευμα αὐτοῦ, ἀνάγκη ν' ἀνακαλέσωμεν δι' ὀλίγων ὑποίαν θέσιν κατεῖχον ἐν Οὐγγρίᾳ οἱ Μαγιάροι. Τὴν Οὐγγρίαν κατοικοῦσι τρεῖς ὅλως ἀπ' ἀλλήλων διάφοροι φυλαί, Μαγιάροι, Σλαῦοι, Γερμανοί. Τὸ πλεῖστον τῆς πεδινῆς χώρας κατέχεται ὑπὸ τῶν πρώτων, τῶν ὁποίων τὸ πλῆθος οἱ μὲν ἐγγῶροι συγγραφοὶς ὑπολογίζουσιν εἰς 4,812,719 ψυχάς, οἱ δὲ Σλαῦοι συγγραφεῖς, εἰς 3,270,000. Τα πλεῖστορα ὄρεινά μέρη γεωοροῦνται ὑπὸ ποικίλων Σλαυικῶν φυλῶν, καὶ ἰδίως Σλοβάκων (1,687,256), Κροατῶν (886,079), Ραζῶν (828,365), Σχοκῶν (429,868), Ρουθῆνων (442,903), Ουένδων (40,864), Μυροβουνιωτῶν (2,839) καὶ 12,000 Βουλγάρων, ἂν πρόπη νά συγκαταλέξωμεν καὶ τοὺς Βουλγάρους

μεταξὺ τῶν Σλαυικῶν φυλῶν. Τελευταῖον οἱ Γερμανοί, συμποσούμενοι εἰς 1,273,677 ψυχάς, διατείνουσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς πόλεις. Ἡ ὅλη πολιτικὴ, κοινωνικὴ καὶ κτηματικὴ κυριαρχία ἦτο εἰς χεῖρας τῶν Μαγιάρων, καὶ πάλιν, μεταξὺ τῶν Μαγιάρων, εἰς χεῖρας τῶν ἀνωτέρων εὐπατριδῶν, τῶν μαγνάτων, τῶν μεγιστάνων ἢ βασιλικῆ ἐξουσία τῶν αὐτοκρατόρων τῆς Αὐστρίας ἦτο ἐλαχίστη, ὡς τε ἐξ

Σλαυικὰ ἐνδύματα.

ἄλλων τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν Οὐγγρίαν ἰδίως ἐσώζετο τὸ φεουδαλικὸν τοῦ μεσαιῶνος πάλειτευμα, τὸ ὁποῖον πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε καὶ τοῦτο τὸ παρατρέχον, ὅτι ὡς γλώσσαν ἐπίσημον μετεχειρίζετο οὐχὶ τὴν τῶν ἐγγῶρων διάλεκτον, ἀλλὰ τὴν Λατινικὴν. Ὅσοι ὅμως περιεσταλμένη καὶ ἂν ἦτο ἡ ἰσχὺς τῶν αὐτοκρατόρων, τινὲς ἐξ αὐτῶν ἐπεχείρησαν νά περιορίσωσι τὸ ὑπέρογκον ἐκεῖνο καὶ ἀποκλειστικὸν τῶν Μαγιάρων εὐπατριδῶν κράτος, τὸ ὁποῖον οὐ μόνον τὴν κυβέρνησιν παρέλυε, οὐ μόνον τὰς ἄλλας τάξεις καὶ φυλάς κατέθλιβεν, ἀλλὰ καὶ πάντα πρόσοδον τοῦ πολιτισμοῦ ἀνεγαίτιζεν. Μάλιστα δὲ ὁ μεγαλειόδοξος καὶ γρηστός Ἰωσήφ Β', περὶ τὰ τέλη τῆς προηγουμένης ἑκατονταετηρίδος, ἐτόλμωσε σωτηρίας μεταρρυθμίσεις, κατήργησε τὴν δουλοπαροικίαν, κατέλυσε τὰ φεουδαλικά προνόμια τῶν εὐπατριδῶν, καθυπέβαλεν αὐτοὺς εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νά συντελῶσιν ἐξίσου εἰς τὰ βάρη τῆς πολιτείας, καὶ ἄλλας τοιαύτας χρησίμους ἐπήγαγε μεταβολάς· θελήσας ὅμως συγχρόνως νά ἀπαιτήσῃ διὰ νόμου, τὴν ὑπὸ πάντων ἐκμάθησιν τῆς Γερμανικῆς γλώσσης, προεκάλεσε καθ' ἑαυτοῦ κοινὴν ἀντίπραξιν τοσοῦτον σφοδρᾶν, ὡς τε, τῇ 28 Ἰανουαρίου 1790, ἠναγκάσθη νά ἀνακαλέσῃ τοὺς πλείστους τῶν γεωτερισμῶν καὶ νά